

mtatkki

Hungarian Academy of Sciences
Centre for Social Sciences
Institute for Minority Studies

A PDF fájlok elektronikusan kereshetőek.

A dokumentum használatával elfogadom az
[Europeana felhasználói szabályzatát](#).

Elkülönülés és közeledés

PERGER GYULA

A még megszólaltatható egykori győri szegkovácsok, *iszkápasok*, illetve ezek leszármazottjai nem tartják magukat cigánynak. Öreg Putter András kolompáros, teknővájó és oláh cigányoktól tudott. „*Van még muzsikás is, de az má nem egészen az. Minket (az iszkápasokat) az oláhcigányokkal kevernek össze. Rígen mindig erre vonútak, itt ittak ők maguk is a Gál-féle vendéglőbe. Azér monták asztán az emberek, hogy itt cigányok laknak.*”¹ Putter Mihály úgy tudta, hogy „*még ma is ínek Nimetországba Puterek, Ábrahámok. Mink is onnan gyüttünk ide.*” Magyarországon kettészakadtak, egy részük Budapesten, a másik pedig Győrben telepedett le. „*Nem ismerjük a cigánynyelvet, vajdánk se vót sohase. Soha nem vótunk cigányok.*” Az 1871-es születésű Csonka Albert úgy emlékezett, hogy gyermekkorában „*rígi iszkábások vótak Lévai István, Hajdár István, Buza József, Csonka Károly, Varga József, Rab János, Tihi Balázs, Baka Mihály, Lalla Mihály, Bujka József.*”² Róluk és saját családjáról egyértelműen *iszkápas*ként, s nem szegkovács cigányként beszélt.³ Bár a fenti vezetéknevek és családok egyértelműen azonosíthatók a 18. század végi cigány összeírásokban szereplőkkel, a még élő és elérhető leszármazottak sem tartják magukat cigánynak. Ahogy egyikük fogalmazott: „*Nézz rám, le sem tagadhatnám honnan származom, de mi nem vagyunk cigányok.*” Az identitástudat e furcsa megfogalmazása magában hordozza az elkülönülés és közeledés problémáját, s azt a kérdést, hogy valójában kitől, mitől különültek, különülnek el a győri szegkovácsok, s kikhez, mely csoporthoz, gazdasági-kulturális körhöz közeledtek, majd integrálódtak az elmúlt harmadfélszáz évben?

Az egykori iszkápasok leszármazottainak lakóhelye napjainkig Győr-újváros egykori *Cigánylapos*, ma egyszerűen *Lapos* nevű része. Bár e terület közigazgatásilag Győr-höz tartozik, sőt a város második – egykor iparosok és kereskedők, s a város ellátásában nagy szerepet játszó gazdálkodással foglalkozók által lakott – kerülete volt, az iszkápasok utódai a városrészen belül is, napjainkig megőrizték részleges területi zártságukat, viszonylagos elkülönülésüket. Működésük fénykorának emlékét őrzik, s eredeti lakhelyükre utalnak a ma is használt hivatalos utcanevek: Iszkápa köz, Tűz utca, Zúgó utca.

A cigányság győri, Győr környéki megjelenéséről már a 17. század közepétől vannak

¹ Gönyey 1965.

² Czigány 1965.

³ A szegkovács cigányok Győrött máig élő elnevezése az *iszkápas*, *iszkábas*, *iszkápas cigány*, az általuk készített „hajóvárosszeg” nevéből ered. Erről bővebben Perger 1995.

adataink.⁴ Győr Újváros 1703-ban kelt telekkönyve szerint: „*Horvat Janos söve[nyes] hazan vagyon nagy udvar melly [...] az cigányok felé szolgál.*” Más helyütt azt olvashatjuk, hogy Bus János és Csizmazia Benedek háza is „*az cigányok fele szolgál.*” Az említett telkek mindegyike újváros, és egyben a város végén a Candia-nál, „*az veteményes kerteknél*” volt.⁵

Arra, hogy kik is lehettek e telekkönyvben jelzett cigányok, talán az *Inquisitio ad Instantum Zingarorum Jaurinensorum*, vagyis a győri cigányok tekintetében folytatott 1716. évi nyomozás irattörédei utalnak leginkább. A perben a 45 esztendőes Fejes György arról tett eskü alatt vallomást, hogy „*az denotalt időben jól távul lévén, ez ugyan a maga kertye alatt álván látta, hogy Rigó Istok Lázár Ferencz Sátorára Csákánnyal ment, hallotta dörmögött de nem érthette expresse mit mond ott mentibe; oda érkezvén pedig Lázár Ferencz és Lázár János kérték hogy be ne menne, de azzal mit sem gondolván (t. i. Rigó Istók) a Sátort be törvén az Öregh Lázárnét ki vonta verte és tiprotta, az üngöt is meg szaggatván raita.*” Egy másik tanú szerint Rigó „*elegt dörmögött cigányul magyarul is, a magyar között értett attát teremtettét.*” A harmadik tanú „*ma hallotta Katona Istoktúl, hogy még a magyarokat is Kalvinistakat, es Lutheranusokat kissebitette Rigó Istók, öszvő mocskolván a hiteket*” A negyedik tanú pontosít: „*[Ő is] többekkel együtt kiáltván vergyék agyon – már mint Rigót – amint hogy több Czigánságh is öszvő fuván azok közül öregh Lévai egy cser fiatallal (ággal) farban is döftő ... végtire (Rigó) erre fakatt, te Deák, te pap, te barát, baszom a te hiedet, tíged meg igettetlek mind vén boszorkán anyáddal együtt, te pápista atta teremtette baszom a Cordádat. Mellyre Lázár Ferencz arczul csapta, és hogy az ott lévő kupacz ganejon által dült volna, az attya oda érkezvén el vitte.*”⁶ A tanúvallomásokból egy – a város határában meghúzódó – kétnyelvű csoport képe rajzolódik ki, melynek egyes tagjai a vallás tekintetében sem integrálódtak – az ekkor egyébiránt már vegyes felekezetű – *Vorstadt* népességéhez. Ugyanakkor a csoport más tagjai (a Lévai és Lázár família) már közelebb állhattak – vagy legalábbis igazodtak – a többség vallási, kulturális és erkölcsi normáihoz.

E korai peranyagnál nagyobb forrásértékkel bír az a dokumentum, melyben – feltehetőleg részben a Helytartótanács rendeletének hatására – szabad királyi kiváltságainak elnyerése kapcsán, Győr városa a várfalon kívüli, sátrakban és kunyhókban élő cigányokat kívánta megrendszabályozni. Mivel a város saját földjein földesúri jogokkal bírt, telepítéssel s ezzel együtt adókövetéssel is próbálkozott. Rendelete kilenc pontba sűrítve határozta meg a cigányság kötelezettségeit.⁷ Ez az 1743–46 körül kelt rendelet melléletként megnevezi az adófizetésre kötelezett – tehát letelepített – cigányokat is. E szerint: „*A Győri Határakban lévő Czigányok nevei Horváth Istók Fő Vajda, Kantó Péter Vice Vajda, Lévai Ferkó Bíró, Putzi Istók, Kantó Jancsi, Olá Gyurka, Galantai Miska, Galantai Istók, Lévai Marcsi, Lázár Ferkó, Kantó Mihály, Ujvári Ferkó, Olá Ferkó, Ujvári Jancsi, Lázár Gyurka, Lázár Marcsi, Csonka Lázár Istók, Makai Gyurka, Veres Ferkó,*

⁴ A Belvárosi Plébánia Házassági anyakönyvének bejegyzése szerint, 1650. június 18-án Dersfi István vajda és Horváth György tanúk előtt Berki István cigány és Czigány Ilona kötött házasságot. A következő esztendőben kelt egyik végrendeletben pedig arról olvashatunk, hogy „*az cigányok vajdáinak vagyon nálam egy ezüst pohara két forintban zálogban*”. Az első adatot közli Bana 1987, a végrendeletről Sörös 1899. 685.

⁵ Perger 2002.

⁶ GyVL IV. A. 1069. *Reorum Examina*.

⁷ GyVL Győr Város Magánokiratai 427/1743.

Matzkó Gyurka, Lázár Miska, Lévai Miklós, Rigó Gyurkó, Rigó Istók”.⁸ A fentiek egy forint harminc krajcár adó fizetésére kötelezettek házuk (kunyhójuk) után. Adómentességet csak a két új betelepülő, Rigó Gyurkó és Rigó Istók élvezett, mivel az összeíró szerint „ezeknek nincs kunyhójuk, az Pusztai Majorok között volt eddig lakások.”⁹ Hasonló adót fizettek Tóha Istók, Kopász Márczi, Veres Gyurka, Dáni Marcsi, Dáni Ferkó, Zúgó Ferkó, Pusztay Ferkó, Veres Gyurka, Lévai Ferkó és egy Makai nevű „külső cigány [. . .] kik a Tó közben és Pusztán laknak”.

Bár az idézett névsor nem utal az egyes személyek foglalkozására, de az egyértelműen kiderül, hogy ekkor Győr határában már nagyobb számban éltek letelepedett cigányok. Sőt az ugyanezen iratcsomóban őrzött, a vajda kinevezését és kötelességeit taglaló fogalmazvány, „az Győri határban lakozó, mind pedig több régtől fogva ide tartozandó cigányság”-ról tudósít.¹⁰ Azt, hogy milyen „régén” és pontosan hol éltek a városhoz tartozó cigányok nem tudjuk, annyi azonban bizonyos, hogy a század elején már feltűnnek – a fentebb idézett – újjvárosi lakosok jegyzékében,¹¹ az 1752–58-as megyei cigány összeírás pedig már feltűnteti a területen élők foglalkozását, vagyoni körülményeit is.¹² A *conscriptio* tanúsága szerint, a regisztrált cigányok túlnyomó többsége kovácsolással, vagy kovácsolással is foglalkozott. Nem sokat változott e helyzet a tíz évvel későbbi – már a teljes megyére kiterjedő – cigány összeírás idején sem.¹³

A Győrben letelepedett szegkovácsok életkörülményeiről, tevékenységéről a velük kapcsolatos, vagy éppen az ellenük lefolytatott perek, vizsgálati anyagok is sok információt hordoznak.¹⁴ A 18. században felvett tanúvallomások, melyek többségükben a városon átutazó mesterkedő cigányoktól származnak, még a részben vándorló életmódról tanúskodnak. Kovács Mihály bokodi „feleséges Uj Polgár” vallomása szerint: „... nyáron hegedülésemmel télen kovácsolással élek”. A szintén bokodi Bádár István, mintegy 40 esztendő Uj Polgár úgy nyilatkozott, hogy „majd musikámmal, majd kovácsolással, és kézi munkámmal keresem kenyeremet”. 1786-ban Kiss György 30 esztendő Bőnyi Új Polgár „Hegedűs és kovács”. 1789. szeptember 16-án, Lakatos Mátyás felesége, Horváth Éva esztergomi születésű Uj Polgár arról számolt be, hogy: „Pest vármegyéből jöttünk ide Győrré. Minek előtte pedig ide érkeztünk volna dolgoztunk kovács képpen imide s amoda a’ Böjtűl fogva. Hanem utolján Nagy Étsen . . . voltunk négy napokig, onnénd Nyulra menvén, és onnand a múlt Pénteken [. . .] Győrré, az úgy nevezett új-városban lévő Téglá kemenczéhez, ott egy dikót csinált az uram a Téglá Mesternek mint egy más fél nap maradtunk a mezzőn.” Az 1789. szeptemberében feltartóztatott Pest megyei Lakatos Joska azt vallotta, hogy: „Jöttem ide az Apámmal most egy hete a vásár kedviért. . . innend pedig tovább akartunk menni a falukra Kovácsolni.” A biai passzus szerint: „Ezen passzusomat prezentáló Bijai Lakos Uj Polgár, úgy mint Horváth

⁸ A kiemelt nevek illetve családok rokonsági kapcsolatáról, győri letelepedéséről bővebben Perger 2007.

⁹ GyVL Győr Város Magánokiratai 424/1743.

¹⁰ GyVL Győr Város Magánokiratai 426/1743. A szövegben kiemelt személyek szintén a Lévai család tagjai voltak. Perger 2008.

¹¹ GyVL IV. A 1001/q/10, *Győri Újjvárosnak Conscriptioja*.

¹² GyMSML *Mindenféle vegyes Cumulusok* (külön jelzet nélkül).

¹³ Sajnos a teljes megyei összeírás anyaga nem lelhető fel a megyei levéltárban. Arról, hogy létezett ilyen a MOL Bezerédy családi levéltára tanúskodik. A fellelhető összeírásokat közli Perger 1995.

¹⁴ GyVL IV. A. 1069. *Reorum Examina*. Az iratanyag feldolgozása folyamatban van, ennek részeredményeiről a Pécsen 2009-ben megrendezett konferencián számoltam be.

Mihály, minden Tselideivel együtt itt minálunk Lakván ennyihány esztendőtil fogva böt-sületesen viselte magát addig az ideik, de mivel hogy mostanában, ez a nagy szükség, és drágassák rajtunk uralkodik kéntelenitetik hogy tovább az országban a maga élelmit minden tselédestül a két kézi munkája után keresse: kérettetnek azért minden Rendbéli urak, és tiszték, hogy a hol munkájok találkoznék bizvást bé fogatni lehet, és őket oda menni és vissza jönni minden gánts nélkül méltóztassanak.” Az együtt utazó társnak a Tardosi bíró adott igazolást, mely szerint: „a drágaság miatt a maga tselideivel el nem ilhet a maga kovács mestersége után.” Az 1790-ben elítélt Kovács Máris azt vallotta, hogy „kovácsolással az Urammal edgyütt keresem kenyeremet.” A Sikabányára való Katona György 1791-ben azt mondta magáról, hogy „kovácsolással keresem kenyeremet”. „Hol disznó pásztor vagyok, hol pedig kovácsolok s avval keresem kenyeremet” mondta 1795-ben a szerdahelyi Katona György. 1797-ben Kodor Mihály katonaszökevény azt vallotta magáról, hogy ő polgári születésű kovács „máskülömben Katona Antal Eszterházi Regementyébül 3 Major Compániájából vagyok.” Kurucz László 1826-ban már büszkén vallotta magáról, hogy „38 esztendős ürményi lakos Ujj Polgár és Kovács Mester vagyok” Társa a 32 éves Oláh Mártony is mondta, hogy „Kovács Mester ember vagyok”.

A tanúvallomások között szereplő győri, pontosabban újvárosi kovácsoló cigányok a 18. század végén, már öntudatosan, sokszor mesternek tekintették magukat: „Lázár Ferencz a nevem Papista Kovácsolással folytatom kenyeremet, cir 38 esztendős Győri újvárosbul való öszvegy ember vagyok.” – mondta egy tanú 1793-ban. „Daniel Gyuri a’ Nevem Uj Polgár Kovács és Musikus Papista Győri Ujvárosbul való 30 esztendős házas személy vagyok” olvashatjuk egy 1789-es jegyzőkönyvben. Az újvárosi Ujvári József újpolgár 1830-ban azt vallotta, hogy feleségének és hat élő gyermekének „atyakovács mesterséggemmel keresem életemet”. Kovács Mester embernek mondta magát Lakatos József is 1836-ban. 1838-ban „Csonka Joseff újvárosi lakos újpolgár” úgy nyilatkozott, hogy „kovácsolásból keresem élelmemet.”¹⁵

A legfontosabb – s talán a szegkovács cigányok integrációjának, a városrész magyar és német lakóihoz való közeledésének egyfajta „fordulópontjára” is utaló – eleddig ismeretlen dokumentum Újváros 1785–1786. évi katonai népesség összeírása.¹⁶ A négy negyedre osztott városrészben területileg is jól elkülönülnek a cigány családok. A várfalhoz legközelebb eső, többnyire mesteremberek és kereskedők által lakott első negyedben csupán a (kényszerrel) örökbe adott, illetve szolgálóként dolgozó cigány gyermekeket rögzíthette az összeíró. Így például: „Szorád István 54 esztendős Házos Napszámos” lakásában írták össze „Horváth Theresia Szolgalcskát mint egy Uj lakos leánykáját”. Berendj Rusinka Öszvegy Nemes asszony házánál dolgozott „Rigo Eva Uj lakos leánya Szolg[alo]” akiről azt is tudjuk, hogy 1787-ben meghalt. Ennek szomszédságában. „Fejes Alberth Házos Nemes Purger Molnar Mester”-nél élt „Rigo Anna örökben fogadott Uj Lakos leánya”. „Putz János 52 esztendős Házos Purger Nemet Varga [...] Berky Ferencz 7 esztendős nőtel[en] Ide valo arva uj Polgár” fiút nevelte. „Rigo Joseff 9 esztendős nőtel[en] uj lakos fia nevelni fogadot” gyermek Fabián Jánosnál, a város hajdújánál lakott. Az összeírásban arra is van példa, hogy a nevelésre „kihelyezett” ci-

¹⁵ GyVL IV. A. 1069. Reorum Examina. 1843., 1666., 3007., 3164. számú dokumentum.

¹⁶ GyVL. XV. 5. Népszzeírások levéltári gyűjteménye.

gánygyermeket szakmára is taníttatják. Leginkább a kovácsok, lakatosok és tímárok mellett találjuk őket.

Az 1785–86-os összeírás tanúsága szerint Újváros harmadik negyedének lakói ekkor túlnyomó részt kovácsolással foglalkozó cigányok voltak. Az egykori harmadik negyed – valójában a városrész vége – ma is egyfajta elválasztó rész a polgári város és a gazdálkodók területe között. Jól lokalizálhatóan itt húzódik jelenleg a Tűz- és Zúgó utca, valamint az Iszkápa köz. A katonai összeírásban egymás szomszédságában találjuk a ma is élő egykori iszkápás családok felmenőit.

„291. ház, Csonka János [tulajdona]

Csonka János 36 esztendő Házos Uj lakos
felesige Rusinka

1. fia Alberth 12 esztendő nőtel[en] Deak

1. Leanya Theresia

2^{dik} Örsbeth, 28a X^{br} meg halt

Vörös Kati Szolgalo leán

3^{dik} Leanya Rusinka, ez ugyan ki volt adva de meg betegedet haza jöt

292. ház, Bertok Mihály [tulajdona]

Bertok Mihály 22 esztendő Házos Uj lakos
felesige Marinka

1. Leanya Theresia, 12^a Maÿ 785 Született

1° fia Ferencz 5/12 esztendő nőtel[en], 15^a 8^{br} 786 Született

293. ház, Laszár György [tulajdona]

Laszár György 30 esztendő Házos Uj lakos
felesige Katalin

1. fia Joseff 2 esztendő nőtel[en]

1. Leanya Theresia

294. ház, Lazár Ferencz [tulajdona]

Lazár Ferencz 26 esztendő Házos Uj lakos
felesige Rusinka

1. Leanya Theresia

2. Familia

Rigo Imre 50 esztendő Házos Uj lakos Koldus
felesige Rusinka

1. fia István 2 esztendő nőtel[en]

Rigo Ferencz 60 esztendő Őszvegy Uj lakos

3. Familia

Makaÿ Ferencz 27 esztendős Házos Napszámos
felesige Eva

1. fia Istvánn 2 esztendős nőtel[en]

1. leánya Theresia

2^{dik} fia Ferencz 2/12 esztendős, 20^a febr 786 Született

4. Familia

Hajdar András 20 esztendős Házos Musicus uj lakos
felesige Anna

1. fia Hajdár Mihály 6/12 esztendős nőtel[en], 27^a 7^{br} 785 Született Jan 787 meg holt

295. ház, Pusztaj István [tulajdona]

Pusztaj István 32 esztendős Házos Uj lakos
felesige Eva

Ujvari Örse Szolgalo

296. ház, Ujvarj Márton [tulajdona]

Ujvarj Márton 55 esztendős Házos Uj lakos
felesige Katalin

1. fia György 25 esztendős Házos Uj lakos az Háznál
felesige Eva

1. fia István 3 esztendős nőtel[en]

2^{dik} Joseff 9/12 esztendős nőtel[en]

2^{dik} fia Joseff 17 esztendős Hazos Napszámos
felesige Katalin

1° fia Ujvari Janos 3/12 esztendős nőtel[en], 18^a X^{br} 785 Született

297. ház, Ujvarj János és Ferencz együtt birják

Ujvárj János 38 esztendős Házos Uj lakos
felesige Katalin

1. fia János 1 esztendős nőtel[en]

2^{dik} fia Ujvari Sándor 7/12 esztendős nőtel[en], 4^a Aug 785 Született

2. Familia

Horváth János 50 esztendős Házos Napszámos
felesige Örsebeth

1. fia Antal 1/12 esztendős nőtel[en], 3^a febr 786 Született

3. Familia

Ujvari Ferencz 33 esztendős Házos Uj lakos
felesige Christina

1. fia Josef 8 esztendő nőtel[en]
1. Leanya Katalin, 23^a Mar 786 Született

298. ház, Rigo Adam [tulajdona]

Rigo Adam 42 esztendő Házos Uj lakos
felesége Anna

1. Mosto[ha] fia Horváth György 24 esztendő nőtel[en] Uj lakos igen Kicsin
1. Leanya Rosa
1° fia Jacab nőtel[en], 23^a Apr 786 Született

2. Familia

Zolnaj Marton 50 esztendő Házos Napszamos
felesége Marinka

1. fia Josef 14 esztendő nőtel[en]
1. Leanya Susa férnél van a helyben

3. Familia

Lazár Pál 30 esztendő Házos Uj lakos
felesége Katalin, majorokban 785 20^a 7br meg halt

1. fia Andras 5 esztendő nőtel[en]
1. Leanya Anna
felesége Julinka

A fenti cigánykovácsok munkájáról egy 18. század végi rajz alapján kaphatunk igazán fogalmat. A város 1789-es térképén Újváros nyugati csücskét már Cigánylaposként tünteti fel a rajzoló. Az itt ábrázolt, sátruk (putrijuk) előtt dolgozó cigánykovácsok szerzői és termékei is jól azonosíthatók. A tűz mellett ülő férfi kezében kalapács és fogó látható. Előtte a földön és a sáturnak támasztva termékei: fogó, kalapács (csákány), ácskapcsok, lánc, lakat, kulcs, földmérő lánc, serpenyő és gereblye.¹⁷

A lapon élő cigányok – különállásukat részben megtartva – a 19. század közepére már betagozódtak a város társadalmába. A múlt századi adófükönyvek szerint egy részük már újvárosi adózó.¹⁸

Az 1851–1852. évben Hajdár, Bundás, Csonka, Mezzei, Lázár, Vörös, Bognár, Szabó, Lévy, Döme, Dráfi, Ábrahám, Bokros, Ujváry, Szigeti, Laskai, Puter, Kováts nevű *kovácsoló* fizet adót újvárosi lakosként. 1866–68 között Laskai, Lázár, Mezei, Makai, Puter, Rigó, Sárközi, Szabó, Ujvári, Vörös nevezetű újvárosi kovácsról tudunk. Ugyanekkor „Győr-Czigánylapon” dolgozó és lakó kovácsként fizetnek adót: Bundás Ferenc, Baka Gábor, Dráfi Ferenc, Döme Sándor, Hajdár Mihály, Lázár Mihály, Lévai Mihály, Pusztai József, Rab János, Kovács József, Vörös József, Csonka József, Farkas

¹⁷ A térképen szereplő rajz Hrusovszky Imre 1789-ben készült munkája a Xántus János Múzeum gyűjteményében C.65.39.7. leltári szám alatt.

¹⁸ Az ismert iszkápás családok nemcsak a rájuk kivetett városi adókat fizették, hanem a városrész közönségi életét is az ott élő iparosokhoz és kereskedőkhöz hasonlóan támogatták. Amikor Újvárosban új templomot építenek a 19. század elején, az adományozók között ott találjuk az iszkápások döntő többségét. GyVL IV. A. 1063. *Az újvárosi római katolikus templom számadásai 1749–1847.*

József. A fentiek leszármazottai közül, többen századunk közepéig kovácsolással, szegkovácsolással keresték kenyerüket. 1884-ben már *szeg és iszkába kovácsként* említik őket, a múlt század végén pedig egyszerűen *iszkápásokként* tartják számon a kovácsolással foglalkozó cigányokat.

A győri szegkovács, *iszkápás* cigány családok hivatalos elkülönítése már a korai forrásokban is következetesen megjelenik. A 18. század elején az anyakönyvekben a kor szokásának megfelelően az egyes személyek neve mellett a *zingarus*, *czigány* később pedig a *neocolonus*, illetve az *új polgár* kifejezéseket találjuk a korabeli rendeleteknek megfelelően. E bejegyzéseket sokszor erősíti a *faber*, vagy *kovács* szócska is. A le nem telepedett kóborló cigányokat következetesen elkülönítik az anyakönyvek. Róluk, mint *vagabundusokról*, *kóborló*, vagy *kóborló oláh cigányokról* emlékeznek meg. Győr tekintetében különleges az az anyakönyvi bejegyzés, mely szerint a 19. század közepétől – mikor eltűnnek e népcsoportra utaló kifejezések – a kovács munkával foglalkozó cigány származású személyek a *kovácsoló*, *iszkápakovács*, vagy *hajókovács* megnevezést kapják. Ugyanez figyelhető meg az adókönyvekben is, ahol a fémművességgel foglalkozó német és magyar mesterek szakmájaként a *kovács*, míg a szegkovács cigányok leszármazottai mellett a *kovácsoló* szerepel. Így a kutató nem csupán a bizonytalan névmágia alapján vizsgálhatja az újvárosi szegkovácsok, iszkápások családfáit.¹⁹

Felemás társadalmi beilleszkedésüket leginkább a 19. század végi sajtó hírek érzékeltetik. A legkorábbi híradás arról számol be, hogy – bár a céhek hivatalosan megszűntek – az újvárosi szegkovácsok sajátos céhes közösséget alkottak. A Győri Közlöny 1868. június 14-i számának hírharang rovatában megbújó tudósítás szerint: „*Csütörtökön a cigány-kovácsok egyletének Ujvárosban, a favágók egyletének pedig a belvárosban volt zászlószentelési ünnepélyök, amazoknál a zászlóanyai tisztet Zechmesister Józsefné asszonyság, emezeknél Zechmeister Károlyné voltak szivesek elvállalni, és jelenlétük és szíves nyájasságuk által az egylet tagjai örömét fokozták és kegyeletét még inkább kiérdemelték.*”²⁰

Az egyletbe szerveződés két oldalról is szükségnek mutatkozott, hiszen ez idő tájt jelent meg a városrészből a Lakatos család, melynek letelepítése érdekében a város önkormányzata több határozatban is rendelkezett.²¹ Ettől az eladdig kóborló életmó-

¹⁹ Tolna megyéből a 19. században Győrbe vándorolt Tichi família családfáját a szerző *Identitás és karrier (szegkovács-cigány élettörténetek)* címmel ismertette a 16. Cigány Kulturális Napok Konferenciáján Pécsen. A tanulmány várható megjelenése 2009.

²⁰ A cikkben említett zászlót sikerült fellelni és azonosítani. Ma is ott van – több más használaton kívüli tárgy társaságában – az újvárosi Szent József Plébániatemplom egyik kamrájában. A 222 cm × 142 cm-es bíborszínű, arannyal szegelt és rojtozott zászló közepén képmező. Az egyik oldalán, a képmező felett és alatt aranszínű felirat: UJVÁROSI SZEGKOVÁCSOK CZÉHZÁSZLÓJA (1868 MEGUJITVA 1958.) A képmezőben Szent Flórián vászonra festett olaj képe. A zászló másik oldalán, a képmezőt keretelve, a céhtagok nevei: HAJDÁR ISTVÁN CZÉHMESTER. VARGA JÓZSEF¹⁶ KULCSÁR VÖRÖS JÓZSEF^{20d} KULCSÁR RIGÓ MIHÁLY JEGYZŐ VÖRÖS MIHÁLY BUNDÁS FERENC CSONKA PÁL DÖME ISTVÁN PUTER MÁTYÁS ÁBRAHÁM ALBERT RAAB JÁNOS HAJDÁR ANDRÁS. A képmezőben, az országot Máriának felajánló Szent István. A zászló mindkét oldalán, a képmező jobb és bal oldalán, aranszínű – egymást keresztező – kalapács és tűzifogó. Nyilván ez volt az a bizonyos, adatközlők által említett „céh címer”. A zászló jelenlegi állapota igazolja az 1958-as felújítást. Csupán a képmező, és a kettőskeresztben végződő, koronás címert ábrázoló, sárgaréz csúcsdíszsel záródó zászlórúd tűnik múlt századinak. A zászló feliratával ellentétben valószínűleg nem céhbe, hanem iparos egyletbe tömörültek a szegkovácsok.

²¹ Bana 1987.

dot folytató compániától kívánta magát megkülönböztetni az ekkor már két évszázada a város határában élő, illetve Újváros közösségébe betagozódó, folyamatosan dolgozó iszkápás cigányközösség. Ugyanakkor az iszkápások integrációja a többség oldaláról nézve nem volt ilyen egyértelmű.

Az 1884-ben segélyért folyamodó iszkápások ügyében végzett rendőri vizsgálat szerint: „a győriújvárosi szeg és iszkápa kovácsolók által segélyért benyújtott kérelmük a megejtett nyomozások szerint minden alapot nélkülöz. Ugyanők a munkát leállították azon czélból, hogy ez által magasabb árt érjenek el áruikkal és volna ez évszakban egyébeli könnyebb napszám bőven kínálkozott, mely által magukat fenn tarthatnák. Még is többnyire egymásköztü czívdódás és horgászással töltik idejüket, egyedül a nők foglalkoznak gyümölcs és egyéb olcsóbb élelmi czikkek árusításával és ebből élnek, így önmaguk levén oka a kereset hiánynak, segélyezési kérelmök ily körülmények között nem véleményezhető”.²²

Amikor megélhetésüket féltve a korszak klasszikus eszközéhez nyúlva sztrájkba léptek, a helyi sajtó híradásaiban jól tetten érhető az a cinizmus, mely napjainkig érezhető.

Az iszkápások helyzete csak rosszabbodott a század végére, 1893. évi sztrájkjuk egyben már e szakma eltűnését is előre vetítette. Az eseményről így számolt be a korabeli sajtó: „Győr speciális iparának úzői, az iszkápások, két hónapon át sztrájkoltak. Végre kiegyeztek, és métermázsánként 22 frttal nagyobb munkabért eszközöltek ki. Most már munkához kezdtek, de a héten az iszkápások egyrésze rárontott a munkásokra és megszüntetette velük a munkát. Elszedték szerszámaikat, veréssel fenyegették őket, szóval nem engedték, hogy dolgozzanak. E miatt tegnapig öt feljelentés történt. A czigánylapon 66 család foglalkozik iszkápacsinálással és ezek egyharmada a zendülő. Tegnap érkezett hír szerint az iszkápások fele eltűnt. Állítólag elutaztak, ki az országból, az amerikaiaknak kovácsolni iszkápát. A rendőrség dolga kifejtteni a bonyodalmat.” Egy-két évvel később keltezett híradás már a korábbi sztrájk okait is megvilágítja. „Panaszkodnak az újvárosi iszkápás czigányok, hogy nem képesek munkát kapni. 376-an vannak emiatt kenyér nélkül, s mivel az iszkápa-csinálás mestersége olyan, hogy aki azt megszokta, más munkára nem igen alkalmas, mert nem bírja az állást, – nehéz sorsnak és nagy nyomornak néznek elébe. Eddig – úgy mondják – Adler Sándornak dolgoztak szerződésileg, azonban újabban nem akad nála munka, mert a pesti czigányok megtanulták a győriektől az iszkápa csinálást és e forrásból bőven ellátta magát. A Brenner-féle vaskereskedés itt szerzi be szükségletét győri iszkápásoktól, de már neki is elég a készlete.”²³ E cikkekre válaszolva Adler Sándor arról tudósít, hogy az utóbbi időben egyedül ő készítetett Győrött iszkápát, kenyeret adva ezzel 81 dolgozónak. Ezek is inkább csak telente dolgoztak, nyáron gyümölcskereskedéssel, halászattal, napszamos munkával éltek. Mivel az árvizek lehetetlenné tették a hajók javítását, ezért eladhatatlan volt az iszkápa készlet. Javasolja, hogy az iszkápások velük született ügyességét, kormánytámogatással, valamilyen jövedelmezőbb vasmunkában kellene hasznosítani.²⁴

A 20. század elejére – mivel iszkápara alig volt szükség – az iszkápakészítés elvesztette jelentőségét, s ezzel egyidőben a cigánykovácság e speciális ága is megszűnt. Bár

²² GyVL Polgármesteri Iratok II. 1884/12.

²³ Győri Hírlap 1893. július 11.

²⁴ Győri Hírlap 1893. július 14., Győri Újság 1902. május 28.

még készült iszkápa is a győri műhelyekben, a kovácsok az új igényekhez alkalmazkodva részben visszatértek a klasszikus szegkovács munkákhoz, részben pedig számukra addig ismeretlen termékeket készítettek megrendelésre.

A két világháború között az iszkápas családok többsége a gazdasági kényszer miatt visszatért a „kettős gazdálkodáshoz”. A kovácsoló munkát időszakosan – főként télen – végezték, nyáron napszámos munkát vállaltak a városrész gazdálkodó negyedében, illetve házaló kereskedésből, apróbb javító munkákból tartották fent magukat. Jellemző, hogy az 1948-ban a szakmához még értők szövetkezetbe tömörültek.

Bár a szegkovácsok, *iszkápasok* elveszítették – gyakorlatilag feladták – cigány identitásukat és kultúrájukat, elkülönítve magukat a városban a 19. század végén megjelenő kóborló életmódot folytató cigányközösségektől, életmódjukkal tökéletesen igazodtak az őket körülvevő környezethez.²⁵ Kétségtelenül meglévő rasszjegyeik alapján azonban a többségi közösség ma is cigányoknak tekinti őket.

Rövidítések

GyVL: Győr Megyei Jogú Város Levéltára

GyMSML: Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára

MOL: Magyar Országos Levéltár

XJM–NA: Xántus János Múzeum Néprajzi Adattára

Irodalomjegyzék

Bana József. 1987. A Lakatos kóborcigány-karaván Győri letelepedésének krónikája. In Honvári János, szerk. *Győri Tanulmányok* 8. Győr Megyei Jogú Város Tanácsa, Győr. 139–151.

Czigány Béla. 1965. *Kismesterségek*. m.s. XJM–NA 4/65.

Gönyey Sándor. 1965. *Az iszkápasok munkája és szerszámai*. XJM–NA 100/65.

Perger Gyula. 1995. Cigánykovácsok Győr megyében. A győri iszkápasok. *Arrabona* 34. 269–319.

Perger Gyula. 2002. *Újváros 1703-as telekkönyve. Győri Újvárosnak Conscriptioja In Anno 1703. Die 9 Jully*. GyVL, Győr. [Győri Tanulmányok Füzetek Tudományos közlemények 8.]

Perger Gyula. 2007. Lévy, Lévai, Lendvay... (Családi rózsabokor). In Bana József – Katona Csaba, szerk. *Családok, családfák, generációk...* GyVL – MOL – Mediawave Alapítvány, Győr–Budapest. 231–244.

²⁵ Perger 2007.

Sörös Pongrác. 1899. *Végrendeletek és leltárak a XVI–XVII. századból*. Budapest. [Történelmi Tár]

Separation and convergence (abstract)

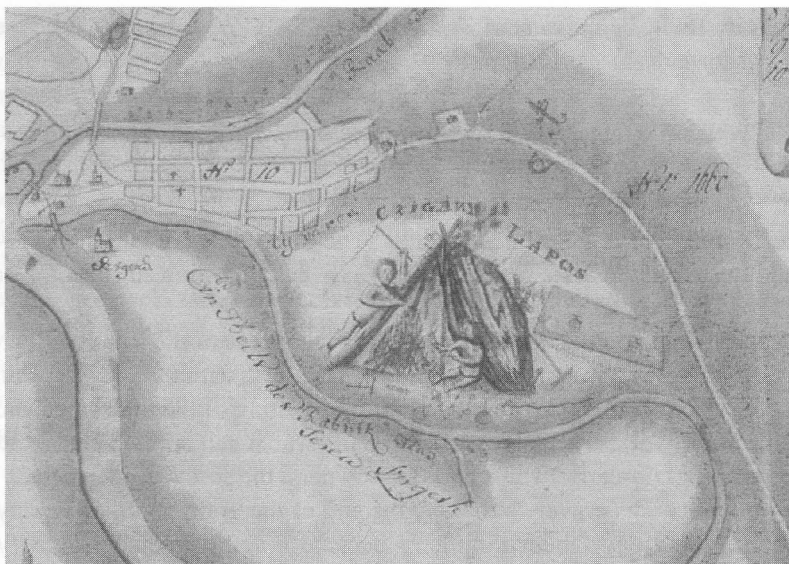
The Roma community of nailsmiths in Győr – locally called *iszkápás* – did not consider themselves Roma. Nor did their descendants. The life of this community of 8–10 families – well attested by the data of early registers – can be followed from the early 18th century.

They settled down on the outskirts of Győr, in the parts of the suburb Újváros called Lapos or Cigánylapos. By the middle of the 19th century, with the growth of this part of the city, they got integrated geographically into the culture of the tradesmen and farmers living there. Their work, the making of ship nails was much appreciated, as the region was the centre of grain-carrier ships and their owners, the so-called *burcellás*.

The community was gravely struck by the end of the grain boom and many of them returned to seasonal day labour. Smithery became a complementary activity, mainly done in winter. While they had abandoned their mother tongue as well as their Roma identity, they have clearly distinguished themselves from the Vlach Roma, who settled in the same part of the city at the end of the 19th century. At the same time, on the basis of their racial signs, the majority of the inhabitants considered them as belonging to the latter, even if official records and city statistics did not name this group Roma since the first part of the 20th century.

Szegkovács „iszkápás” cigányok lakóházuk, műhelyük előtt 1909. JXM F.263.

Az újbárosi cigánylapos kovácsoló cigány rajzával.
Hrusovszky Imre: Győr térképe, 1789. XJM C.65.39.7.

Egykori szegkovács lakóházak a Tűz utcában
(Perger Gyula felvétele 2008.)

Sándori Nándor és Fia Győr.

Ácskapocs
kovásolt,
egyenes vagy fordított.

1 kg. ára P — 80.

Iszkápa.
puha vagy keményfához.

Száma	2	2 1/2	3	4	5-10	veleir 5-10
1 kg. ára P	1.40	1.35	1.35	1.65	— 80	— 95

Falkampó vagy padszeg

kovásolt.

Hosszuság colban	2	2 1/4	3	3 1/2	4	5	6	7	8	9	10
100 darab ára P	1.20	1.50	2.50	3. —	3.50	4. —	5. —	7. —	8. —	10. —	12. —

Falkampó acélból.

kék.

Hosszuság m/m	30	40	50	60	70	80	90	100	120
100 darab ára P	1.40	1.60	2. —	2.20	2.60	3.40	4.50	5.80	6.40

Iszkápas termékek Sándori Nándor és Fia 1932-es árjegyzékében

A Dráfi család üzlete és péksége egy mintaszerűen felújított újvárosi polgárházban (Perger Gyula felvétele 2008.)

Tichy János lakóháza az Úsztató utcában, az egykori
Cigánylapon. (Perger Gyula felvétele 2008.)